

YESEVİ TÜRBESİ VE YAZILARI

Güzel sanatlar içinde mimarinin tartışılmaz bir yeri vardır. Mimari eser göze hitab eder, müşahhasdır. Asırların ötesinden intikal eden görsel malzemeyi en kestirme yoldan idrakimize sunar. Duyularımız arasında "göz"ün tartışılmaz bir üstünlüğü vardır. Bir mimari eserini de boyutları, yüksekliği, âhenk ve tenasübü, kısacası çeşitli unsurları ve güzellikleriyle, önce gözümüzle algılarız.

Öyle mimari eserler var ki, tek başlarına bir şehri temsil ederler. Hoca Ahmet Yesevi Türbesi bunlardan biridir. Eski adı **Yesi** olan bugünkü **Türkistan** şehri Ahmet Yesevi Türbesi sayesinde önemli bir manevi merkez olma özelliğini devam ettirmektedir. Tarihte de böyleydi. Gelecekte de böyle olacaktır. Şüphesiz asıl değer Ahmet Yesevi'nin şahsından gelmektedir. O, **Hikmet**'leriyle, kurduğu Yesevîlik tarikâtıyla, yetiştirdiği pek çok öğrencisiyle XII. Yüzyıldan itibaren hemen bütün Türk-İslâm topluluklarına ışık tutmaktadır. Ama sekiz asırdan beri çeşitli tarihi olaylar, istilâlar, sosyal değişimler sonucu belki de unutulup gidebilirdi. Onun her zaman hatırlanmasında, devamlı ziyaret edilen türbesinin önemli rolü inkâr edilemez. Zamanımızda yeniden gündeme gelmesinde, yine bu muhteşem yapının tesiri olmuştur.

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk - Kazak Üniversitesi, sanki Yesevi Türbesi'nin gölgesinde kurulmuştur. Hâlen Rektörlük olarak kullanılan bina ile Şarkiyat Fakültesi ve bir kısım yurt binaları bu türbeye bakıp durmaktadır. Mavi, yeşil çinilerle süslü zarif kubbelerini her bakışta görmek mümkündür. Yapımı devam eden yeni üniversite kampüsü de aynı bölgenin civarındadır. Yesevi Türbesi'nin merkezlik ettiği bu çevre, yakın zamanda maddi ve manevi kalkınmanın güzel bir örneğini verecektir.

Ahmed Yesevi Türbesi'ni tarihin en meşhur cihangir ve savaşçılarından biri olan **Emir Timur** yaptırmıştır. O savaş meydanlarındaki acımasızlığına ve gaddarlığına rağmen, ilme ve sanata düşkünlüğü, din ve tasavvuf büyüklerine saygı ve ilgi gösterirdi. Menkıbeye göre, vefatından sonra da kerametleri devam eden Ahmed Yesevi, kendisinden iki asır sonra yaşayan Timur'un rüyasına girerek Buhara'nın fethini müjdediler. Bu işaret üzerine adı geçen şehri fetheden Timur, bir şükran duygusu ile Ahmet Yesevi'yi ziyaret için Yesi'ye gelir. Ziyaretten sonra bir türbe yapılmasını emreder. Türbe'ye eklenen mescid, dergâh, mutfak ve diğer hizmet binaları ile iki yılda muhteşem bir Külliye ortaya çıkar.

Emir Timur'a şükran borçluyuz. Bize Ahmed Yesevi Türbesi'ni, bir sanat ve mimari

Prof.Dr. Mehmet DEMİRCİ

Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fakültesi Öğr. Üyesi

şaheseri olan bu Külliye'yi bıraktığı için minnet duyuyoruz.

Ahmed Yesevi Türbesi, altı yüzyılın tahribatıyla ve son asırlardaki ihmal edilmişlikle yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu. Rus bombardımanının acı hatrasını da duvarlarında hâlâ saklayan bu muhteşem eser, restore edilmeye başlanmıştır. Bütün Türk ve İslâm âleminin ortak hazinesi ve kültür değeri olan bu Külliye'nin restorasyonunu, Kazakistan Devleti ile yapılan bir anlaşma sonucu Türkiye Cumhuriyeti üzerine almıştır. Başka devletlerin de talip olduğu bu zorlu tamirat işini, merhum Cumhurbaşkanı **Turgut Özal'ın** girişimiyle, bütün masraflarıyla birlikte Devletimiz üstlenmiştir. 1993 yılında başlayan restore faaliyetinde, önce temele inilmiş, gevşek zeminin sağlamlaşması için tonlarca beton dolgu yapılmıştır. Tuğlasından çinisine kadar, çok titiz tahlillerle 600 yıl önce kullanılan malzemenin özellikleri tespit edilerek, orjinalinin aynısı yapılmaya çalışılmaktadır.

Bu yazıda asıl üzerinde durmak istediğim Ahmed Yesevi Türbesi'nin dış yüzündeki yazılardır. Bilindiği gibi Türk - İslâm mimarisinde çeşitli karakterdeki yazılar vazgeçilmez bir unsurdur. Metin olarak Kur'an ayetlerinden, Hadislerden ve kelâm-ı kibardan seçilen bu hat örnekleri, buldukları yere öylesine uyum içinde katılırlar ki, bazen onları bir süsleme unsuru zannedebilirsiniz.

Türkistan'da Ahmed Yesevi Üniversitesi'nde bulunduğum 6 aylık süre içinde Yesevi Türbesi'ni sık sık ziyaret ettim, çevresini dolaşım. Restorasyon dolayısıyla içerisine her zaman girip incelemede bulunmak mümkün olmadığından daha çok dış cephesini tedkik ettim. Şunu hemen belirtmeliyim ki, bozkırda açmış nadide bir çiçeğe veya viraneler ortasında parlayan kıymetli bir mücevhere benzetilebilecek bu eseri, bir kaç kısa ziyaretle tanıyabilmek mümkün değildir.

Yazılardan ilk dikkatimi çeken "**Kalellahü Tebâreke ve Teâlâ : Ve indehü mefâtihu'l-ğaybi lâ ya'lemühâ illâ hû'**" (Yüce Allah buyurdu: Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır, onları ancak O bilir.) diye başlayan âyet metinleri oldu. Mânâsını düşününce insanı ister istemez ürperten bu ayetler iri sülüs hatlarla yazılmış. Türbenin beden duvarlarında, kornişin hemen alt kısmında, batı cephesinin sağ köşesinden başlayıp, kuzey ve doğu cephesinin sonuna kadar bir yazı kuşağı halinde devam etmektedir. Bu uzun metin *En'am Suresinin* 59 - 63. âyetlerini ihtiva etmektedir. Bu âyetlerin anlamı şöyledir:

"59. Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi, yaşı kuruyu - ki apaçık Kitap'tadır - ancak O bilir. 60. Geceleyin sizi ölü gibi uyutan, gündüzün yaptıklarınızı bilen, mukadder olan hayat süreniz doluncaya kadar gündüzleri tekrar kaldıran O'dur. Sonra dönüşünüz O'nadır, işlediklerinizi size bildirecektir. 61-62. O, kulları üzerinde yegâne Hakim'dir, size koruyucular gönderir. Artık birinize ölüm gelince elçilerimiz, bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar, sonra gerçek Mevlâlarına döndürülürler. Haberinizi olsun, hüküm O'nundur. O, hesap görenlerin en sür'atlisidir. 63. De ki: Kara ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır? O'na gizli gizli yalvarır yakarırınız..." (Sadakallah). Çepe çevre devam eden yazı, 63. âyet tamamlanmadan sona eriyor.

Merkezi kubbenin sekizgen kasnağında, büyük kûfi hatla çepeçevre şu sözler tekrarlanmaktadır. "**el-İnâyetü lillâh, el-Ata lillâh'**" (İyilik Allah içindir, başış Allah içindir.)

Metinleri kim seçtiyse, sanki Timur'a veya aşırı dünya düşkünü herkese, dolaylı yoldan bir ihtarda bulunmak istemiş gibidir. Gene merkezi kubbenin kare gövdesinin doğu ve batı yüzlerinde orta üst kısımlarda, nispeten küçük sülüs harflerle şu ifade yer alır. "**Kale'n-nebiyyü aleyhi's-selâm: ed-Dünyâ cifetün ve tâlibühâ kilâbün.**" (Peygamber aleyhisselâm buyurdu. Dünya bir leştir ve onun isteklisi köpeklerdir.)

Ahmed Yesevi'nin kabrinin bulunduğu bölümün üstüne isabet eden küçük kubbenin gövdesinde hal-ı hazırda çepeçevre, iri ve nefis bir kûfi hatla, âdeta canlıymışçasına "**el-Mülkü lillâh'**" (Mülk Allah'ındır, yücelik Allah'ındır) yazıları tekrarlanarak devam etmektedir.

Adı geçen eyvanın sol yan yüzünde alttan başlayıp, yukarıya çıkarak tepeyi dolaşıp aşağıya doğru devam eden ve sağ alt tarafta son bulan dekoratif görümlü kûfi yazıyı ise defalarca bakmama rağmen, ancak son günlerde okuyabildim. Çok iri, geometrik biçimler almış ve eyvanın içinde dönerek devam eden bu yazıyı yakın mesafede durunca sökmek mümkün olmuyor. Nihayet bir gün 200 metre kadar uzaktan bakarken çözebildim ve büyük sevinç duydum: "**Kale Resulüllah: Men arafe nefseh nefsehü fe kad arafe Rabbeh.**" (Resullullah buyurdu: Kendini bilen Rabbin bilir.) Tasavvuf kitaplarında sıkça geçen ve hadis olarak zikredilen bu ifade, eyvanın sonundaki kapının

hemen arkasında yatmakta olan Hoca Ahmed Yesevi tarafından da ilham kaynağı olarak şöyle değerlendirilmekte idi:

Allah değil ey kul Ahmed özüng bilgil
Özüng bilmiş ilming birle amel kılğıl

Ahmed Yesevi türbesi doğu, kuzey ve cephelerinde, ma'kıl hatla bir kaç kelimelik, baklava dilimlerini andıran geometrik istiflerden oluşan ve duvarların cephelerini tamamen kaplayan yazılar yer almaktadır. Bunların bir çoğu

Allah, Muhammed, Ahmed, Ahad gibi kelimelerden oluşmaktadır. Ne yazık ki bunların tamamını deşifre edemedim. Şu kadarını söyleyebilirim: Her ne kadar birbirine benzer görünüyorsa da, her üç cephedeki yazı istifleri başka başkadır, yani aynı kelime gruplardan oluşmamaktadır. Mimari yapısıyla olduğu kadar, üzerindeki yazı metinleriyle de Allah'ın yüceliğini, azamet ve kudretini söyleyip duran; O'nun sevgili Peygamberinin ismiyle ve sözleriyle duvarları süsleyen Ahmed Yesevi Türbesi'nin asıl sahibinin himmet ve bereketinin Türklük âlemi üzerinde daim olması dileklerimizle.